

TÜRK COĞRAFYA KURUMUNUN AMAÇLARI VE ÇALIŞMALARI

Prof. Cemal Arif ALAGÖZ, Ankara

Dün:

12 mart 1942 den evvelî kucaklıyan devrede, coğrafyanın başka memleketlerdeki gelişmesini takibedenler, bizim de bu alandaki çalışmalarımızı düzenleyip teşvik edecek bir organizasyona kuvvetli ihtiyaç duymaktaydılar. 1928 Cambridge, 1931 Paris, 1934 Varşova, 1938 Amsterdam uluslar arası coğrafya kongrelerine memleketimizden iştirak edildi. Fakat uluslar arası coğrafya birliğine girmiş değildik; ve Türkiyede coğrafya ile ve coğrafyanın yardımcıları ile uğraşanları bir araya getiren bir cemiyetin, dünyanın başka memleketlerinden gelmiş cemiyet mümessillerinin yanında yer alacak, bir mümessili yoktu. Buna karşılık, dergimizin ilk sayısında belirtildiği gibi, coğrafya kurumlarının bazı memleketlerde yüz yılı geçen bir tarihi vardır. Paris Coğrafya Cemiyeti 1821 de kurulmuş olduğu gibi, Almanlar ca Fransızlardan örnek alarak, yedi sene sonra Berlin Coğrafya Cemiyetini kurmuşlardı. 1828 de kurulan bu cemiyet ilk başkanı, büyük coğrafyacı Carl Ritter'le başlıyan faaliyeti sayesinde coğrafyanın gelişmesine büyük ölçüde hizmet etmekteydi. Daha sonra İtalyanlar kendi coğrafya cemiyetlerini kurarak antropoloji, etnografya, tabii bilimler alanında çalışmaya başlamışlar, Habeşistana, Büyük Çöle, Balkanlara, hattâ Anadolumuzun kuzey ve güneyine tetkik heyetleri gönderip etütler yapınlamışlardı (1904 ve 1906 da gönderilen kuzey ve güney Anadolu ticari coğrafya tetkik heyetleri. Her iki heyetin ceman 908 sahife tutan raporları 1905 ve 1911 senelerinde çıkmıştır). Mısırlılar dahi bu bilimsel ve kısmen siyasi cereyana katılmışlar, Hidiv İsmail Paşa 1875 te (Mısır Coğrafya Cemiyeti) ni kurmuş ve başkanlığına tanınmış Afrika seyyahlarından Schweinfurth'u getirmişti. Birinci dünya harbinden sonra, 1925 te ilk uluslar arası coğrafya kongresini toplıyan bu cemiyet Mısır coğrafyası ve Afrika etnografyasıyla meşgul olmaktaydı.

Diğer taraftan, eşfle söylemek lâzımdır ki, ekonomik alanda dışardan getirttiğimiz birçok zaruri eşya ve mallar gibi, memleketimize

dair olan bilgilerimizin önemli bir kısmı da ithalât malıydı. Türkiye coğrafyasını yabancılardan öğreniyorduk. Bu nokta birçok bakımlardan, bu arada yurt müdafaası bakımından mahzurlu idi. Dr. Selçuk Trak'ın «Türkiye Coğrafya Eserleri Genel Bibliyografyası» kitabından çıkarttığımız neticelere göre, memleketimizin coğrafyası hakkında yazılıp bu kitapta isimleri bir araya getirilmiş 2400 kadar eserden (harta, dergi, kitap, makale) 1000 kadarı Türkçe, 1400 ü yabancı dilde ve yabancılar tarafından yazılmıştır. Bu yabancı dildeki eserlerin 900 kadarı Almanca, 300 den fazlası Fransızca, 150 den fazlası İngilizce ve 40 kadarı İtalyancadır. Türkiye coğrafyasını ilgilendiren bütün yayınlar bundan ibaret olmamakla beraber, halen elimizde bulunan bu rakamlar dahi durum hakkında bizi düşündürebilir. Kısacası, yurdumuza dair kendi ilmi araştırmalarımız mahduttu ve gerek halk, gerekse aydınlar için yazılmış coğrafya kitaplarımız yoktu.

Türk Coğrafya Kurumunun doğuşu:

Nihayet, 1 Haziran 1941 de çıkan gazetelerde şu sevindirici haberi okuduk: «Coğrafya program ve kitaplarıyla coğrafya terimleri ve Türkiye coğrafyasının tetkikinde esas tutulacak taksimat ve prensipler üzerinde çalışmak üzere Maarif Vekilliğince bir Coğrafya Kongresi'nin toplanmasına karar verilmiştir. Kongre içtimaları 6 Haziran 1941 Cuma günü saat 14 te başlayacak, kongre Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesinde toplanacaktır». Aynı haber kongreye davet olunan 32 zatın adlarını da vermekteydi. Bu suretle, Maarif Vekilimiz Hasan-Âli Yücel'in başkanlığında olarak toplanan ve 21 Hazirana kadar 16 gün devam eden *Birinci Türk Coğrafya Kongresi* ne sunulan takrirlerden bir tanesi de bir *Türk Coğrafya Kurumu* nun tesis ve ilk iş olarak resimli bir Coğrafya Mecmuasının çıkarılması hakkındaydı. Maarif Vekilliğimizin muzaheretleriyle bu cemiyet 12 Mart 1942 de kuruldu. Türk Coğrafya Kurumu böylece, Cumhuriyet devrinin yarattığı bilim, irfan kurumlarının en genci olmuş oluyor [1].

Kurumun amaçları:

Yeni doğan bu kültür kurulunun amacını ve önemini, onun yüksek koruyucusu Millî Şefimiz İnönü derginin ilk sayısını süsleyen mektuplarında: «Kurum; tarih, tetkik, seyahat, tabiat alanlarında ve bu sebeple kültürde ve edebiyatta çok hizmetler edebilir. Çalışmasına yakından ilgili olacağım» şeklinde ifade buyurmuşlardır. Filhakika, coğ-

[1] Kendisinin büyük kardeşlerinden biri olan *Türk Tarih kurumu* 15 Nisan 1932 de, diğeri, *Türk Dil kurumu* 12 Temmuz 1932 de kurulmuşlardır.

rafya birçok yer ve beşer bilimlerinin uğraşında, insanlığın düşünce ihtiyacının bir tezahürü olarak vücut bulmuştur. Hemen bütün kazançlarını tabiatın kitabını okuyarak elde ettiği içindir ki, coğrafya seyahatlerinde kültürü meydana getiren her bilim şubesine dokunulur. Bir coğrafyacıyı yurdunun taşı, toprağı, havası, bulutu, ormanı, ırmağı, tarlası, köyü, şehri, yolu, mahsulü ve bütün bunların tarihi, insanların dili ve edebiyatı yakından ilgilendirir. Seyahatlerimizde tabiatın harikaları kadar halk dilinin derinlik ve güzelliğı karşısında hayran olmuyor muyuz? Türk Coğrafya Kurumunun yurdu değişik cephelerinden tanımak ve tanıtmak hedefinin yolları da ana yasanın dördüncü maddesinin dokuz fıkrasında açıkça ortaya konmuştur: gayesine varmak için tetkik heyetleri, yurt gezileri, konferanslar tertip edecek, çalışmalarının sonuçlarını ayrıca dergi ve kitap şeklinde yayınlıyacaktır.

Kurumun çalışmaları ve «Türk Coğrafya Dergisi»:

Umumi merkez heyetinin 2 nisan 1942 tarihli toplantısından sonra fiilen işleri ele alan idare heyeti, Maarif Vekilligince Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde kendisine verilen odayı merkez yaparak çalışmalarına başlamıştır. İlk iş olarak gerekli tesisleri yaptırmış, bürosunu kurmuş, bir taraftan da anayasanın hükümlerine göre üye kaydına girişmiş ve sayın kurum başkanının ve kurucu üyelerin değerli ilgi ve yardımlarıyla kuruma kaydolunan üye sayısı 325 i bulmuştur. 7 nisan 1942 tarihinden beri, idare heyeti 30 esas ve bazı tâli toplantılar yaparak umumi merkez heyetinin kararları ve diğer işler üzerinde meşgul olmuştur. Bu işleri şu suretle toplamak kabildir:

Kurumun teşkiliyle birlikte ele alınması istenen ilk önemli iş, bir dergi neşriydi. Bu derginin yazı ve idare heyeti kurulmuş ve şimdiye kadar iki sayı çıkarılmıştır. Dergiyi Türk umumi efkârına sunarken, sayın başkanımız onun karakter ve mahiyetini de tesbit etmiş oluyordu: «Coğrafya Dergisi, onu yaşatacak Türk bilginlerine güvenle söylüyorum ki, memleket ve dünya coğrafyası konusunda bilim incelemeleri yapmakta yeni bir devir açacaktır... Atatürk ve İnönü'nden aldığımız yapıcı ruh, tam iyimser bir duygu ile Türk bilginini işe çağırmaktadır. Türk aydınları bu yolun gönüllü yolcusu olacaklar ve Türklüğe son asırlarda kaybettiklerimizi tekrar kazandıracaklardır. Bizim de dünyaca adı tanınmış, yazıları okunur, buluşları her mesleğin kendi edebiyatında tekrarlanır, büyük bilginlerimizin sayıları çoğalacaktır». Derginin ilk iki sayısı bu ideali tahakkuk ettirecek yolda yüründüğünü gös-

terdi. Hakikaten, Coğrafya Dergisi, sahte tevazua düşmeden söyleyelim ki, bu alanda kidem kazanmış dergilerle yan yana konacak bir kıymettedir. Dergi ile birlikte yeni bir zaruret de ortaya çıktı. Halen çıkmakta olan dergi yalnız meslek adamlarına hitabeder mahiyettedir. Halbuki geniş halk kütlelerine de yurdu tanıtmak emelindeyiz. Büyük bir okuyucu kalabalığına iyi yazılmış, güzel resimlerle süslü bir dergi, bir magazin vermek çok yerinde ve lüzumludur. Fakat böyle bir magazin ile bir ilmî dergiyi nasıl uzlaştıralım? Bunun en kısa ve uygun yolu iki ayrı mecmua çıkarmaktır. Bu usule dünyanın başka memleketlerinden örnekler vermek kabildir. Meselâ: Amerika'da «New-York Amerikan Coğrafya Cemiyeti» nin çıkardığı meslekî *Geographical Review*, bir de *National Geographic Society*'nin çıkardığı tenkli, lüks baskılı *The National Geographic Magazine* vardır. Birincisi yalnız coğrafya ve yer bilimleriyle uğraşanlara hitabetiği halde, diğeri cerniyete üye olan her yaştan ve her meslekten okuyucuya gönderilir (1936 da Türkiye'de 218 kişiye geliyordu). İngilizlerin de *The Royal Geographical Society* tarafından neşredilen ilmî mecmuaları *The Geographical Journal* vardır. Ayrıca hususî bir teşebbüs *The Geographical Magazine*'i çıkarmaktadır ki bu derginin hâsîlatının yarısı, coğrafyanın ilerlemesine sarf edilmek üzere, adı geçen coğrafya kurumunun emrine verilmektedir. Nihayet, Macarlar da aynı zaruret karşısında aynı tedbiri almışlardır: bizde olduğu gibi, yılda dört defa çıkan sırf meslekî *Földrajzi Közlemények* coğrafya dergisi, diğer taraftan halk için *A Földgöm (Dünya)* adlı bir dergileri vardır. Bu iki mecmua aynı zamanda çıkar ve birlikte verilir. Ayrıca yılda iki defa çıkardıkları *Bulletin international de la Société hongroise de Géographie* vardır ki, dört dilde ve bilhassa yabancıları ilgilendiren meslekî yazılar neşreder. Bugün biz dergimizde yabancı dilde hulâsalar yaptığımızdan bu üçüncü türlü yayına lüzum yoktur. Yukarda kendini gösterdiğini söylediğimiz ihtiyacı yılda dört defa çıkan derginin ikisini magazin, diğer ikisini meslek dergisi olarak çıkarmakla da giderilmesi kabildir. Fakat bu tarz iki tarafı da doyurmaz. Çünkü, yılda üç dört defa çıkan bir dergi ilgililerce takibolunabildiği halde, halk için yapılan yayınlarda okuyucularla mecmua arasında kurulmuş olan bağların sıkı tutulması yani, dergi veya magazin hiç olmazsa ayda bir defa çıkarılması gerektir. Hulâsa, coğrafyanın yalnız meslek ve ihtisas adamlarını değil, herkesi ilgilendirmek gibi, bir kurum için çok elverişli bir karakteri vardır. Bundan kurumumuzun geniş ölçüde faydalanacağına şüphe yoktur. Bugünkü şartlar içinde, kurum mecmuadan faydalanan-

ların sayısını çoğaltmak gayesiyle yüksek okul talebesine tenzilatlı satış yapmaktadır. Profesörleri delâletiyle verilen bir fiş mukabilinde derginin beher sayısını 75 kuruşa temin edebilmektedirler. Ayrıca üyelerle %50 tenzilât yapılmıştır. Halihazırda dergimizin abone sayısı 400 ü bulmuştur.

İlmî toplantılar:

Bir ilim kurulunun faaliyeti esas itibariyle ilmî çalışmaları ve bu çalışmaların neticelerini yayma şeklinde tezahür eder. Coğrafya Kurumunun biraz evvel dergisi üzerinde durmuştuk. Kurum meslekî konferanslar da tertibetmiştir. 1942 mayısında ve haziranın ilk haftasında dört konferans verilmişti. Bu konferanslardan ikisi derginin birinci sayısında yayınlanmıştır. İdare heyeti bu seneki konferansları bir *meslek haftası* halinde tertibetmeyi ve bu haftanın umumi merkez heyeti toplantısına tesadüf ettirilmesini uygun görmüştür. 24-28 Mayıs 1943 arasında, beş gün süren coğrafya meslek haftası çok faydalı olmuş ve büyük bir ilgi toplamıştır. Bu hafta içinde verilen konferansların programı şöyleydi:

24/V/1943 pazartesi

- Sa. 11, İ. H. Akyol : Son yer depremleri.
Sa. 15, H. Louis : Köroğlu dağları.

25/V/1943 salı

- Sa. 9, H. N. Pamir : Bingöl dağları.
Sa. 11, H. S. Selen : Türkiye'nin yol sistemi.

26/V/1943 çarşamba

- Sa. 9, C. Alagöz * : Türkiye'de dağınık yerleşmeler.
Sa. 11, A. H. Ardel : Güneydoğu Marmara havzaları.
Sa. 15, F. Sanır : Mürted ovası morfolojisi.

27/V/1943 perşembe

- Sa. 9, A. T. Tanoğlu : Türkiye ziraatinde toprak ve su problemi.
Sa. 11, R. İzbrak : Korumaz ve Hınzır dağları.
Sa. 15, Gezinti : (Ankara civarında epijenik vâdiler üzerinde araştırmalar.)

28/V/1943 cuma

- Sa. 9, A. M. Arda : Vidal - de - lablache ve eseri.
Sa. 11, D. Bediz : Süveyş kanalı.

Programından da anlaşılacağı gibi *Hafta* memleketimizde hakiki bir fikir hareketi olmuştur. Ankara'da bulunan, coğrafya ile ilgili bilim ve idare adamları, yüksek okullar talebesi bu konferansları ve konferanslardan sonra yapılan canlı münakaşaları takibetmişlerdir. Bu konuşmalar modern coğrafyanın karakterini, jeolojiyle coğrafyanın sıkı bağlarını iyice belirtmiştir. Yurdumuzda iyi coğrafya kitaplarının yayınlanmasına olduğu kadar bu türlü münakaşalı konferanslara ihtiyacımız vardır. Coğrafya birçok ilimlerden faydalanan ve bu sebeple kadrosu kolayca çizilemeyen bir ilimdir. Bunun içindir ki Coğrafya adı altında modern coğrafya ile ilgisi olmayan birtakım yazıların ortaya çıktığını görmekteyiz. Hem dergide yayınlanacak tenkitlerle hem de bu türlü münakaşalı konferanslarla memlekette coğrafyanın daha iyi anlaşılmasına hizmet edilmiş olacaktır.

Coğrafya Kurumumuz ayrıca, radyo konferansları tertibini düşünmüştü. Bu hususta icabeden teşebbüsler yapılmış ve bir konferans serisinin programı hazırlanmış olup yakında tatbika geçilecektir.

Meskûn yer adları ve iskân hartası:

Bugün elimizde bulunan hartalarda en küçük iskân noktaları çok kere muhtarlıklardır. Halbuki bir muhtarlık içinde birden fazla mahalle, çiftlik ve sairinin toplandığı ve bunların mahiyetlerinin anlaşılmadığı Birinci Türk Coğrafya Kongresinde ortaya konmuştu. Türkiye'de mevcut bütün iskân noktalarını ayrı ayrı gösterecek bir liste mevcut olmadığından birçok coğrafya araştırması esastan mahrum bulunuyordu. Bu duruma son vermek ve meskûn yer adlarını icabettiği şekilde herkesin faydalanmasına sunabilmek işine İstatistik Umum Müdürlüğününün 1940 nüfus sayımı esnasında topladığı vesikalarla başlamış ve bu vesikalarda mevcut 51.000 den fazla yer adı, bağlı buldukları bütün idari taksimatla birlikte fişlere geçirilmiş ve her vilâyete ait fişlerin kaza içinde alfabetik tasnifleri yapılmış bulunmaktadır. Halen bu suretle hazırlanmış fişlerin listeler halinde yazdırılmasına devam edilmektedir. Bu iş bittikten sonra bütün fişler bir araya getirilerek memleket itibariyle umumi alfabetik tasnif yapılacak ve listeleri tertip olunacaktır. Meskûn yer adları listeleri hazırlandıktan sonra Türkiye'de küçük büyük bütün iskân noktalarını gösteren bir harta tanzimine başlanacaktır ki, neticenin devletin bütün servislerinde, ilim adamlarının çalışmalarında ne kadar önemli hizmet göreceği tahmin edilebilir.

Memleket atlası:

Umumi Merkez Heyetinin bir memleket atlası vücuda getirilmesine dair olan kararı yalnız hazırlıkları hedef tutmakla beraber, Harta Umum Müdürlüğünden gördüğümüz yardımdan faydalanarak 1:500.000 ölçeğinde 12 paftalık hipsometrik bir Türkiye hartasının yapılması işine girişilmiştir. Bu harta Prof. H. S. Selen'in hazırladığı rapor ve Ord. Prof. İ. Hakkı Akyol ile Prof. Besim Darkot tarafından ileri sürülen mülâhazalar gözönünde tutularak yapılmaktadır. 2500 nüsha bastırılması karar altına alınan bu hartanın hazırlıkları sırasında arkeolojik yerlerin daha isabetli olarak işaretlenmesi için Maarif Vekilliği müzeler idaresiyle temas edilmiş ve ehemmiyeti haiz harabe yerlerini gösterir bir harta umum müdürlüğe gönderilmiştir.

Vekilliğin hediye ettiği hartalar:

Maarif Vekilliği tarafından kurumumuza bağışlanan 1:500.000 ölçekli 500 takım hartanın bir endeks ilâvesiyle satılması uygun görülmüş ve bu maksatla yapılan hazırlık oldukça ilerlemiştir.

Yukardaki satırlarda, Türk kültür yapısının başlıca temellerinden biri olmaya hazırlanan bir kurumun, teessüsünden itibaren bir buçuk yıl içindeki çalışmalarını hulâsa etmeye çalıştık. Bu kuruluş devresinde, başta Sayın Maarif Vekilimiz Hasan-Âli Yücel olmak üzere, Genelkurmay Başkanlığı, Harta Umum Müdürlüğü, İstatistik Umum Müdürlüğü ve Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dekanlığı kurumun çalışmalarına yüksek ilgi göstermişlerdir. Kıymetli yardımlarını şükranla anarız.

* 1941 *